

A. Gergely András

APÁINK HELYETT

[DOI 10.35402/kek.2021.2.22](https://doi.org/10.35402/kek.2021.2.22)

Aktuális számunk anyaga a múltértelemezés jelenbeli kérdéseitől a jövő aktuális kihívásain át a stílus- és tudástörténetek köréig ível, melyek közé záráskeppen illik talán az alábbi mű, melynek megjelenésétől számított évtized múltán komponált reflexiója érzékelhetően nem az aktualitás, hanem a súlyozott felelősségű emlékezésre utalás lehet. S ez Luca néni életút-értelmezését éppúgy érinti, mint a zsidó közösségek szociális érzékenységet vagy a női sztár-szerepek üzletágát, a jövő „újralfedezése” programját vagy a „létfontosságú feladatok” perspektíváit meg a judaisztikai múltkép részkérdéseit.

Am most ülünk egy könyvben, melyet az irodalmi referenciák (még a reklámfelületek is) hol esszéregénynek, hol esszéprózáknak neveznek. A definíciók görcsök helyett úgy vélem, életviteli és emlékezeti gondolat kísérletről van szó, mely a klasszikus történeti elbeszélő műfajokkal felöltöztetett morálfilozófiai lamentáció leginkább, de a kortárs emlékiratok aktualitásokkal is áthangolt politikatörténeti, műfajelméleti kísérletei között is beválna kortörténeti önreflexiónak. György Péter *Apám helyett* című könyve ez,¹ kiadói ajánlója szerint „hol lírai, hol provokatív korrajz a szocializmusról, amely naplóbejegyzések, dokumentumok, versek, filmek megidézésével mutatja be az elfojtás és elhallgatás máig tartó kultúráját, a pusztító amnézia következményeit. Becsületes könyv, nem ártatlan számvetés. Felhívás magányos és nyilvános gondolkodásra, emlékezés és emlékeztetés”.

A szerzői szándék elsődlegesen az emlékezetmunka felelősségére épít, ezen belül arra a szorongató kényszerre is, amely a közvetlen és személyes emlékezetmunka, szembesülés és elszámolásra kész tetettség élményének ragját is rehabilitálja. „Persze én is újra és újra elfelejtettem, hosszú évtizedeken át nem foglalkoztam azzal, hogy egy olyan ember fia vagyok, akit a kamaszkora végén mindazok, akik feleltek érte, kiszolgáltattak az erőszakos halálnak, akit ugyanaz az állam, amelynek kiváló iskolájába járt, kiadott a pusztulásnak, a törvény által helyezte kívül a törvény keretein, s onnantól rá volt bízva, hogy miként élheti túl.

Ahogy az apámnak, nekem sem jutott az eszembe, hogy előbb-utóbb végig kell gondolnom, hogy az az ország, amelyben ez megtörtént, a hazám. Én sem egykönnyen jutottam odáig, hogy megírjam ezt a könyvet, hiszen csakúgy, mint apámat és mindenkit, engem is megváltoztattak az akaratlan tapasztalatok. Igazán nem volt s most sincs kedvem ahhoz, hogy azzá legyek, amivé az apám helyett írottak tesznek. Zsidóvá. Valamiként, akár mint, de végül csak zsidóvá. Vagyis nem tesznek azzá, majd csak azzá válok. Majd mások szemében az leszek, aki amúgy már régen vagyok, és aki magamtól nem voltam soha. Egy zsidó. Amivel szemben éppolyan tehetetlen vagyok, mint az apám, mindössze a körülményeink mások. Az én pórázom hosszabbnak tűnik, talán ez minden. Az akaratlan tapasztalatok általi átváltozás az én életemben az apám történetén át zajlik, de azért Gregor Samsa még én vagyok” (126.); „Soha semmi nem teheti jóvá, ami velük történt, s halálukra éppoly elemi érdekünk emlékezni, mint amilyen értelmetlen és reménytelen” is egyben (284. old.).

Az átváltozás folytonosságában és a kénytelen bogár-lét képtelenségében György Péternél nemcsak a zsidóság és a soában megesett történések nyerne esztétikai, morális, életviteli (s olykor kifejezetten) értékefilozófiai kategóriákat, hanem a rendszerfüggés lelkeségének és a baloldaliság evidens örökségéből fakadó ellenoldali vonzalomnak kérdései is. A Kádár-korszak „otthonos mindennapjai”, a túlélőkkel lefolytatott kiszorítási és emlékezetmosási ügymenet keményen hozzájárul nemcsak Apa Borban és Laznicán szemtanúként látott történelem felejtés-históriájához, vagy Nagyapa ugyancsak munkaszolgálatot túlélt sorsában a legyintő tudomásulvételhez..., hanem mindez szervesen illeszkedik a Kádár-korszak fausti egyezsége (17-69.), az „amnéziaterápia” stratégiai sikeréhez is, ahogyan a Szerző által nemcsak a naplók felfedezése és feldolgozása kötelezettségéig, de a rendszer-váltásban elpuskázott morális mentalitásváltozás igényének reménytelenségéhez is. Úgy mutatja be kétszáz oldalon át a példatár legkülönbözőbb világhelyzeti és földrajzi, társadalomelméleti és esztétikai-antropológiai variánsait, hogy azokból az

1 Magvető, 2011, 312 oldal

egykori emlékezetpolitika kétes rejtekezésétől az irányított és manipulált emlékezet napjainkig burjánzó képtelenségeire is fény derül. Az apai csőd és fiúi kötelezettség így mintha egyazon személyes emlékezetmunka nélküli országban és kultúrában éppúgy „az emlékezésre képtelenség” (Mitscherlich-féle általános felejtés elleni hiábavaló küzdés) közös öröksége marad – melyet nem lehet más módon, mint egyéni-saját-személyes történetünk elmondásával kivédeni. Megszólítottág, misszió, elhivatottság a megfogalmazás morális többletével, vagy leszámolás a másoktól ismerhető történetek közé helyezett személyesség felelősségével? – ez lehet evidens dilemmája a legelemibb vagy még emberibb kérdések szerzői válaszában. Az új világ (135-145.), Az emberiség nevében (229-148.) szinte egymást váltó fejezetei a fogolyvilág látszólagos végének és az új paradigmákat kierőszakoló látszólagos álkonzolidációnak, a 20. századi számos történeti önkép és múltkép közötti eligazodás-kényszerének feladatává. Sőt, identitásává: „Sokféle identitás van, s a mienk ott Magyarországon, ugye, a szocializmus alatt másként volt. Csakugyan?, hangzott válasz, és egy tömör angol mondat következett, miszerint 'ez a tipikus nem zsidó zsidóság, vagy ilyesmi'. Kimentem a világunkból, át egy másik kontinensre, ott megtapasztaltam, hogy az anyanyelvem nem véd meg többé attól, hogy önmagamról gondolkozzak, s így aztán végül magyarul kell átlátnom ezt a dolgot, hogy majd angolul se kelljen dadognom többé...” (127-128.)

Valóban a magyarul „átlátás” kényszere is arra rímel, ami a kötet formális „kerete”, előzménnyel és folytatással, apai naplójegyzetekkel és esztéta szakemberi reflektálással seregnyi irodalmi mű (Ottlik, Rubin Szilárd, Nádas, Proust, Kafka és mások) és film és színházi előadás és szobrászati mű és múzeum mindenfajta anyagára, a széttöredezett tudásokra és a megannyiszor újraértelmezett haza-fogalmakra, melyeken belül otthontalanná válik maga a gondolkodói identitás is: „reménytelenül áthatolhatatlan és mély volt azoknak a különbségeknek a rendszere, amely az 1956-os kommunisták és a keresztény középosztály túlélői között húzódott. S hiába hitte bárki, hogy világaik egyszer is összetalálkozhatnak” (208.), vagy: „Nincsen többé semmiféle világos szerződés a korszak és átélői között, a párhuzamos történetek szó szerint értendőek” (201.) – ténylegesen mintha A test és a szöveg (283-290.) képtelen folytatolagosságának élményvilága kapna önálló testesedést a léthelyzet értelmezésének örvényében.

„Élt, ebben a magára hagyott, a külvilágtól elvágtott, saját maga részeire szétesett, kiismerhetetlenné vált városban, és abban bízott, hogy ez itt a Kánaán. S béke volt. Majd újra megértette, hogy megint egy másik földrészre került, immáron ki tudja hányadszor. S megint minden kezdődött előlről. Az idő hiába folyt, mégis minden ugyanúgy történt, minden ugyanoda jutott vissza” (290.) – a kötet kezdő képeinek záró szekvenciái, nagyapai élménye a lebombázott-fölrobbant Duna-hidakról éppúgy megfér benne, mint az Apa elhallgatásra ítélt belső világi, vagy az unoka világjáró otthonléte a Horthy-kort újramegidézó érületpolitikai miliójében. De a folytatás, a kötet záró bekezdése mindezt megerősíti: „Nemzedékek jártak így ezen a földön, a tegnapok, a történelem vad férfihősei és nagyszerű asszonyai, bátrak és nagylelkűek az ágyban, kíméletlenek a vitákban. Mindaz, amit gondoltak, amiért és ahogyan gondolták az életüket, mindaz, ami ellen és amiért voltak, mindaz, amiről azt hitték, hogy az ő dolguk volt ezen a világon, mindaz, amit gyűlöltek és szerettek, vadul, kíméletlenül, állhataatosan, reménytelenül, mindaz, ami az ő világuk, az ő idejük volt, mindaz végleg eltűnt. Olyan szöveggé lettek, mint ez itt. Semmi sem maradt belőlük, csak ezek a sorok”.